

Prikazi i osvrti

Knjiga o hrvatskome kao drugome jeziku

Zrinka Kolaković

(Lidija Cvikić: *Drugi jezik hrvatski*, Zagreb: Profil, 2007.)

Izdavačka kuća Profil objavila je 2007. prvo izdanje knjige Drugi jezik hrvatski. Knjigu je uredila Lidija Cvikić, a uz nju je u knjizi još šest autora priloga: Marija Bošnjak, Zrinka Jelaska, Jelena Kuvač, Jasna Novak-Milić, Ivana Olujić i Petar Radosavljević. Knjiga je vrlo lijepo opremljena, ima 347 stranica. Strukturirana je u dva dijela.

Namjena knjige

Knjiga bi mogla biti korisna svima koji žele proširiti znanja o usvajanju jezika, posebno hrvatskoga kao drugoga jezika. U teorijskome se dijelu donosi niz novih spoznaja o usvajanju prvoga i drugoga jezika. U praktičnome se dijelu knjige čitateljima nudi konkretan materijal primjenjiv u nastavi. To je niz praktičnih vježba i zadataka poput gramatičkih i leksičkih igara uz opis izvođenja svake jezično-komunikacijske aktivnosti te radni listovi. Budući da nedostaje takvih knjiga s jednostavno i sažeto napisanim teorijskim spoznajama, a još više s praktičnim zadacima i uputama, knjiga može poslužiti i za poučavanje hrvatskoga za izvorne govornike (kao okomito dvojezične učenike).

Podnaslovom knjige *Poučavanje hrvatskoga kao nematerinskoga jezika u predškoli i školi s posebnim osvrtom na poučavanje govornika bajaškoga romskoga* naznačene su grupe kojima bi knjiga mogla biti posebno korisna. Naime, nekoliko se poglavlja bavi učenicima hrvatskoga kojima je materinski jezik bajaški romski pa je ona namijenjena odgajateljima i učiteljima koji rade s tom djecom. Knjiga je rezultat rada autora na dvama projektima koji su se bavili ovladavanjem inojezičnim hrvatskim romskih govornika. Prvi se projekt *Hrvatski kao nematerinski jezik — hrvatski za Rome* provodio 2003/04. u Međimurskoj županiji, a zapravo je bio potprojekt u okviru *Integralnoga projekta edukacije Roma* Instituta Otvoreno društvo — Hrvatska. Drugi se projekt hrvatskoga kao nematerinskoga provodio 2004/05.

u Osječko-baranjskoj županiji u okviru programa Matra Kap uz novčanu potporu Vlade Kraljevine Nizozemske.

U ovome će se osvrtnu posebno prikazati dijelovi knjige općenito primjenjivi na poučavanje manjinskih jezika u hrvatskim školama, uključujući i hrvatski kao iseljenički jezik. Naime, glavnina se knjige (njezine tri četvrtine, deset od trinaest poglavlja) može u nastavi vrlo uspješno rabiti za sve koji ovladavaju hrvatskim u osnovnoj školi, ali i u predškolsko doba. U posebnom će se dijelu izdvojiti dio koji se bavi Romima i bajaškim jezikom (tri poglavlja, str. 79–144).

Opće spoznaje o ovladavanju jezikom i primjena na hrvatski

U prvih se nekoliko poglavlja knjige (I–VI) donose opće psiholingvističke i sociolingvističke spoznaje povezane s dvama jezicima i školovanjem posebno primijenjene na hrvatsku situaciju.

Zrinka Jelaska u uvodu (I) piše o izvornim, manjinskim i iseljeničkim govornicima hrvatskoga, o propustima i odstupanjima u jezičnome razvoju, o okomitoj dvojezičnosti izvornih hrvatskim govornika i o različitim stupnjevima poznavanja hrvatskoga manjinskih govornika u Republici Hrvatskoj.

U poglavlju (II) u kojemu raspravlja o odnosu jezika, društva i pojedinca, autorica ističe utjecaj položaja jezika u društvu na učenje i usvajanje samoga jezika, raspravlja o vrstama dvojezičnosti, višejezičnosti i dvojezičnome školovanju. Donosi i brojevi prikaz manjinskih govornika u Republici Hrvatskoj napravljen prema zadnjemu popisu stanovništva gdje su jezici podijeljeni prema skupinama: južnoslavenskih je govornika 76 972, drugih slavenskih 15 162, a ostalih je govornika 63 056. Predstavljena su tri modela po kojima se školuju manjinski govornici u Republici Hrvatskoj:

- A — svu nastavu slušaju na svome materinskome jeziku, hrvatski je samo predmet,
- B — društvene predmete slušaju na hrvatskome, a prirodne na materinskome jeziku,
- C — svu nastavu slušaju na hrvatskome jeziku, a materinski jezik i kulturu kao predmet pet sati tjedno.

U poglavlju o pojedincu i jeziku (III) autorica navodi obilježja ovladavanja jezikom (usvajanje i učenje), pojmove materinski, strani, drugi.

U poglavlju o djetetu i jeziku (IV) Zrinka Jelaska navodi obilježja usvajanja i učenja jezika, uključujući opće sličnosti i pojedinačne razlike. Opisuje i opimjeruje tri različite teorije usvajanja jezika. Jelena Kuvač u nastavku toga poglavlja donosi opis urednoga jezičnoga razvoja ističući da jezični razvoj djeteta ne završava njegovim polaskom u školu, nego se razvija tijekom osnovnoškolskoga i srednjoškolskoga obrazovanja. Potom autorica donosi i

obilježja i opis jezičnih poteškoća: posebnu jezičnu poteškoću (PJT), disleksije i disgrafije. Iako se često pogriješno pretpostavlja da škola uzrokuje disleksiju i disgrafiju, autorica upozorava da škola samo pomaže u otkrivanju problema u jezičnome razvoju djeteta.

Jelena Kuvač u idućem poglavlju (V) raspravlja o ulozi vrtića u razvoju jezičnih sposobnosti i predvještina. Za djecu u predškolskome razdoblju nužno je da šire rječnik, razvijaju svoj govor i vježbaju slušanje kako bi bila dobro pripremljena za školu. Osim za razvijanje slušne i vidne obrade predškolsko bi se razdoblje trebalo iskoristiti za razvoj dječje grafomotorike.

Zrinka Jelaska i Lidija Cwikić (VI) navode spoznaje o drugome jeziku, njegovu usvajanju i učenju, razlikama između usvajanja materinskoga i drugoga, učeničkome međujeziku i važnosti poznavanja toga za učitelje, a spominju i pristupe i metode poučavanja drugoga jezika donoseći hrvatske primjere. Potom Zrinka Jelaska piše o dvojezičnome školovanju u Hrvatskoj i izvan nje, uloji učitelja i suradnji na nastavi, sadašnjem i budućem poučavanju manjih jezika u školi. Kao pozitivnu promjenu ističe uključenost novih znanstvenih spoznaja o hrvatskome višejezičnih govornika u HNOS, te novi Nastavni plan i program 2006.

U završnome dijelu teorijskoga dijela knjige (kraj IX. poglavlja) Jasna Novak-Milić i Lidija Cwikić govore o nastavi gramatike hrvatskoga kao drugoga jezika, posebno morfologije imenskih riječi i glagolskih oblika, preporučujući komunikacijski pristup.

Ovladanost hrvatskim romske djece, njihovo školovanje i jezik

Za razliku od navedenoga teorijskoga dijela knjige (poglavlja I–VII, X–XI) kao i praktičnoga dijela knjige koji su primjenjivi za govornike bilo kojega manjinskoga jezika, posebno inojezičnoga hrvatskoga, srednji se dio knjige (VII, VIII. i veći dio IX. poglavlja) posebno bavi govornicima romskoga i romskim bajaškim jezikom. Na tih šezdeset i pet stranica (80–145) urednica i četiri autora donose znanstvene i stručne spoznaje.

Lidija Cwikić na početku poglavlja (VII) navodi neke opće postavke o odgoju i obrazovanju Roma i osnovne postavke Nacionalnoga programa vezane za odgoj i obrazovanje romske djece na predškolskoj i osnovnoškolskoj razini. Potom zajedno s Jelenom Kuvač predstavlja istraživanja o usvojenosti hrvatskoga romskih predškolaca prema Testu usvojenosti hrvatskoga jezika (2003). Ukupno je 72 ispitanice djece romske manjine iz Međimurske županije. Jedino su na testu rječnika uspjeli postići više od 50 posto. U odnosu na djecu s materinskim hrvatskim jezikom rječnik im je sužen, morfologija imenica i glagola slabo usvojena, a glagolski vid uopće nije usvojen. Nemaju dovoljno visoku opću jezičnu i komunikacijsku sposobnost pa na

slikovne poticaje mogu pripovijedati isključivo na romskome jeziku. To je problem jer se romska djeca u Hrvatskoj obrazuju jedino po modelu C, što znači da im je sva nastava na hrvatskome jeziku. Vidljivo bolje rezultate imala je skupina djece koja je vrtić pohađala dulje od druge dvije. Jasna Novak-Milić u nastavku toga poglavlja, nakon kratkoga navođenja podataka o romskim jezicima, prikazuje stvarne poteškoće i nedoumice pri polasku romske djece u školu uslijed nedovoljne dvojezičnosti i dvokulturalnosti, govoreći i o jednome od rješenja: o ulozi romskih pomagača. Daje prijedloge za uključivanje romskoga jezika u nastavu. Jedan od načina predškolske pripreme romske djece za obrazovanje na hrvatskome jeziku moglo bi biti ciljano poučavanje rječnika s kojim će se romska djeca susresti u prvome razredu osnovne škole.

Jezik Roma Bajaša — U knjize se nalazi i prvi znanstveno utemeljeni opis romskoga bajaškoga jezika u Hrvatskoj. U posebnome poglavlju (VI-II) Ivana Olujić i Petar Radosavljević opisali su taj idiom uz pomoć triju baranjskih govornika. Jezik Roma Bajaša arhaični je rumunjski govor koji je uslijed prostorne i vremenske odvojenosti od matičnoga jezika razvio i neke osobitosti pa se od rumunjskoga razlikuje slično kao hrvatski od gradišćanskohrvatskoga. Romi Bajaši došli su u 13. stoljeću u Rumunjsku i tamo su radili kao sluge u boljarskim kućama te u rudnicima. Bilo im je zabranjeno korištenje materinskoga jezika pa se zbog toga oblikovao novi romski jezik pod utjecajem rumunjskoga. U 18. st. Romi Bajaši dolaze u Hrvatsku. Danas se njihov leksik odlikuje romanizmima, no ti romanizmi često imaju različita značenja od onih u rumunjskome jeziku. Bajaški ima i dio slavenskoga leksika što nije samo uzrokovano životom u Hrvatskoj, nego i slavenskim leksikom u rumunjskome jeziku.

Kako govor hrvatskih Roma Bajaša nije standardiziran, regionalni su idiomi također različiti. Autori su donijeli prikaz bajaškoga romskoga na temelju govornika iz Baranje, pa se on donekle razlikuje od bajaških govornika iz Međimurja. Bajaški je opisan na leksičkoj, fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini.

Mali rječnik bajaškoga — U ovoj se knjizi nalazi i popis korisnih izraza i fraza na romskome bajaškome jeziku te prvi mali hrvatsko-bajaški i bajaško-hrvatski rječnik (opet na temelju baranjskoga idioma). Taj je rječnik zamišljen kao prva pomoć učitelju u sporazumijevanju s bajaškim govornicima koji ne znaju hrvatski. Najprije su navedeni korisni izrazi svrstani tematski (pitanja, pozdravi i zahvale, dijelovi dana, dani, mjeseci, godišnja doba, društveni i obiteljski odnosi, hrana, dijelovi tijela, brojevi), te prijedlozi i neodređene zamjenice. Potom je abecednim redom dan najprije bajaško-hrvatski, a potom hrvatsko-bajaški rječnik (svaki ima oko 350 natuknica). U istraživanje i praktični rad na projektu bila su uključena i djeca. Tako su učenici OŠ Franje Tuđmana u Belome Manastiru zajedno

sa svojom učiteljicom Melitom Lešić sakupili, izradili i ilustrirali mali tematski rječnik hrvatskoga jezika. Taj dvojezični rječnik ima šezdeset i četiri riječi koje su tematski podijeljene (zgrade i predmeti, čovjek i dijelovi tijela, odjeća i nakit, životinje, biljke i vrijeme). Uključivanjem djece u ovakve projekte razvija se tolerancija, potiče suradnja i njeguje društveno prikladno ponašanje. Djeca će na taj način odrastati uz osjećaj vlastite vrijednosti te će znati da i njihova pomoć može drugima biti korisna.

Jasna Novak-Milić, Ivana Olujić i Petar Radosavljević u idućem poglavlju (IX) pišu o utjecaju bajaškoga na usvajanje hrvatskoga, uspoređujući pojedine razine jednoga i drugoga jezika. Takav bi kontrastivni opis mogao biti posebice koristan budućim učiteljima i nastavnicima romske djece jer se pomoću njega lako mogu uočiti prijenosna odstupanja govornika bajaškoga u hrvatskome jeziku. Služeći se njime, učitelji će moći djeci lakše objasniti njihova odstupanja i pomoći im da ovladaju hrvatskim predviđajući poteškoće koje proizlaze iz razlika na fonetskoj, fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini. Autori spominju i nekoliko pristupa ili vježba za njihovo rješavanje.

Lidija Cvikić potom govori o osnovnim načelima učenja i poučavanja riječi. Navodi i rezultate istraživanja rječnika dviju čitanaka koje su imale podjednak broj natuknica, ali tek petinu jednakih riječi, što pokazuje da raznolik izbor riječi i tekstova za čitanke prvoga razreda dodatno otežava prikladnu pripremu romske djece za obrazovanje na hrvatskome jeziku.

Praktični dio knjige

U praktičnome se dijelu knjige čitateljima nudi materijal primjenjiv u nastavi na dvjestotinjak stranica. U predzadnjem poglavlju (XII, str. 160–200) najprije Jelena Kuvač nudi i objašnjava vježbe za razvoj predvještina. Marija Bošnjak piše o brojalicama i pjesmicama u nastavi raznih nastavnih predmeta te donosi niz primjera brojalica. Potom se nude mnogobrojne praktične vježbe i zadatci poput vježba za razvoj predvještina, usavršavanje grafomotorike, brojalica, gramatičke i gramatičko-leksičke igre, leksičke igre, leksičko-gramatičke priče uz opis izvođenja svake jezično-komunikacijske aktivnosti.

Priloženi su i radni listovi (XIII), posebno obrojčani (str. 1–147) sa slikama pojmova temeljnoga rječnika koje se mogu rabiti za konkretne zadatke u samoj knjizi (slike za dijelove tijela, hranu, uporabne predmete). U sklopu radnih listova nalaze se i kartice za jezični domino te kartice za uvježbavanje padeža. Iako knjiga donosi obilje gotovoga materijala, autori skromno ističu da su željeli pokazati konkretan materijal primjenjiv u nastavi zanimljivoga karaktera, a nadaju se da će čitateljima poslužiti barem kao inspiracija za izradu novoga materijala.

Zaključak

Ova knjiga može biti zanimljivo vrelo informacija lingvistima, studentima hrvatskoga i drugih stranih jezika te metodičarima, iako će možda najviše praktične koristi donijeti odgajateljima i učiteljima romske djece, posebice one koja govore bajaški. Zbog posebnoga načina nastanka knjiga bi mogla biti zanimljiva i teoretičarima i praktičarima. Naime, autori su išli od teorije prema praksi organiziranjem raznih radionica za odgajatelje i učitelje te su od spoznaja stečenih u praksi ponovno išli do teorije kako bi se mogle oblikovati smjernice za slične situacije. Upravo u tome leži prava vrijednost ove knjige jer se jedino razumnim dijalogom teorije i prakse mogu postići značajni rezultati i u teoriji i u praksi.